

На основу члана 17. Закона о Савјету министара Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 30/03 и 42/04), Савјет министара Босне и Херцеговине, на 87. сједници одржаној 21. јула 2005. године, усвојио је

СТРАТЕГИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ЗА РЈЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА РОМА

Роми су данас *de facto*, иако не и *de jure*, најбројнија национална мањина у Босни и Херцеговини, у оба њена ентитета. Истовремено, Роми су и најугроженија национална мањина, и то по свим друштвеним, научним и стручним критеријумима и параметрима који се узимају у обзир приликом процјењивања социјалног статуса неке заједнице или друштвене групе. Нема ниједне друге националне мањине у Босни и Херцеговини, од њих 17, колико их је тренутно, а на основу пописа становништва од 1991. године, евидентирано да постоје у БиХ, и које признаје и Закон о заштити права припадника националних мањина у БиХ, која се налази у социјалном положају који је, по својој тежини и проблематичности, и приближно сличан положају ромске мањине.

Та чињеница, потврђена из неколико извора, различите провенијенције и експанаторне вриједности, и доказива већим бројем података и информација, обавезује власти у Босни и Херцеговини, на свим нивоима организовања, да предузму цијели низ активности и мјера, у складу са својим надлежностима и актуелним могућностима, које за циљ (треба да) имају радикалну промјену и поправљање неповољног економског и социјалног статуса Рома у БиХ. При томе власти у БиХ, како на нивоу заједничких институција, тако и на нивоу ентитета, кантона, дистрикта, градова и општина, морају полазити од принципијелног становишта, тј. од међународног и домаћег законског регулисања права припадника свих националних мањина у БиХ, па тако и ромске националне мањине.

Снажно "оружје" у рукама власти, али и јавности Босне и Херцеговине, у борби за промјену економског, социјалног, политичког, образовног, културног, информативног, стамбеног, здравственог и другог положаја и статуса националних мањина у БиХ, а примарно Рома о којима и јесте ријеч у овом документу - јесу, и требају бити, међународноправни документи и инструменти о заштити људских права, инцлусиве и права националних мањина, те устав БиХ, ентитета и кантона, статути дистрикта, градова и општина, те домаће законодавство, развојне и друге стратегије, акциони планови и други документи и прописи. У првом реду, то су:

- Оквирна конвенција Савјета Европе за заштиту националних мањина;
- Европска повеља о регионалним и језицима мањина;
- Европска конвенција о људским правима и основним слободама;
- Универзална декларација Уједињених нација о људским правима;
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима;
- Конвенција УН о правима дјетета;
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације;
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима;
- Декларација Уједињених нација о правима лица која припадају националним или етничким, вјерским или језичким мањинама;
- Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица;
- Препоруке Парламентарне скупштине Савјета Европе о правима мањина, параграфи 10-13 из 1990. г.;
- Препоруке Савјета Европе за приступ Рома образовању, стамбеном смјештају, запослењу итд.;
- Устав Босне и Херцеговине;
- Устав Републике Српске;
- Устав Федерације Босне и Херцеговине;
- Закон о заштити права припадника националних мањина БиХ;
- Оквирни закон Босне и Херцеговине о основном и средњем образовању и др.

Такође, значајна полуга и медијум дјеловања власти у циљу имплементације највиших стандарда у сфери заштите права националних мањина, а посебно Рома, јесте перманентна сарадња са бројним ромским невладиним организацијама, али и неромским невладиним организацијама које се баве неким аспектом ромског питања у БиХ.

Власти у Босни и Херцеговини, а прије свега Савјет министара БиХ и ентитетске владе, сматрају својом обавезом, с обзиром на значај и комплексност проблема, да донесу и озваниче један документ, стратегијског домета и значења, у којем би се идентификовале и таксативно набројале све области и сва питања од непосредног значаја за рјешавање статуса Рома у БиХ, те утврдили субјекти задужени за непосредну реализацију појединих конкретних задатака. Имплементација активности и мјера предвиђених у **Стратегији**

Босне и Херцеговине за рјешавање проблема Рома требала би резултовати побољшањем укупног социјалног положаја ромске популације у БиХ, а прије свега у областима становања, образовања, запошљавања, подизања животног стандарда, социјалне и здравствене заштите, његовања културног идентитета, учења властитог језика, историје и културе, информисања, учешћа у политичком животу и одлучивању, повезивању са савезницима и њиховим НВО из других држава, јачањем сазнања и свијести о људским правима, посебно правима жена и дјецe, итд.

***

Као релевантне животне области и садржаје унутар којих треба осмислити, креирати и усвојити план активности са конкретним мјерама чији је циљ побољшање друштвеног статуса ромске националне мањине у БиХ, Савјет министара БиХ у овој Стратегији идентификује сљедеће:

- образовање;
- запошљавање;
- становање;
- здравствена заштита;
- социјална заштита;
- упис у матичне књиге рођених и обезбјеђивање других личних идентификационих докумената;
- попис становништва;
- учествовање у и партнерство са органима власти;
- организовање и умрежавање својих и других невладиних организација које се баве Ромима;
- информисање;
- развијање властитог културног идентитета путем његовања и промовисања традиције, обичаја, вјере, учења ромског језика, историје, умјетности и културе и формирање ромских духовних и културних институција и асоцијација;
- сарадња и размјена искустава са ромским и осталим невладиним организацијама из сусједних и других земаља и међународним организацијама.
- демографско-популациона политика;
- породични односи, равноправност полова, права дјецe;
- недискриминација Рома и јачање свијести о неопходности инклузије Рома у све социјалне процесе у БиХ.

Све овдје набројане области и садржаји који из њих слиједу су вишеслојни и вишезначни, међусобно условљени и повезани, тако да се и активности које треба предузимати у циљу њихове артикулације и "производње" позитивних ефеката морају водити синхронизовано и систематично. Активности и мјере које треба предузимати у набројаним областима живота друштва, а самим тим и ромске националне мањине у БиХ, у циљу њеног побољшања, односе се на и подразумевају сљедеће.

1. **Образовање**

Власти у Босни и Херцеговини, и то на свим нивоима организовања, у сарадњи са међународним институцијама и организацијама које имају мисије и представништва у БиХ и ромским и другим невладиним организацијама које се баве проблемима ромске популације, у последњих неколико година оствариле су значајне и емпиријски провјерљиве резултате кад је посриједи питање задовољавања образовних потреба Рома. Међутим, како говоре многи извјештаји и други показатељи различите провенијенције: од домаћих специјализованих невладиних организација, до међународних организација, стручних асоцијација и научних институција још увијек висок проценат ромске дјецe не похађа ни основну школу, а камоли средњу или факултет (Број ромских средњошколаца у цијелој БиХ још не достиже хиљаду, а студенти Роми могу се избројати прстима руку једног човјека). Шта више, није мало ни оне ромске дјецe која почну а не заврше основну школу, односно која, због сиромаштва, немају ни елементарне услове за образовање, стручно усавршавање или другу какву едукацију. Ова оцјена се односи на стање и информације о њему које су биле актуелне до уназад годину дана, тј. до почетка школске 2004/05 године. Суочене са таквим стањем у сфери образовања припадника ромске националне мањине у БиХ, власти у БиХ су, на подстицај Одбора за Роме при Савјету министара БиХ и Вијећа Рома БиХ, а под покровитељством, медијацијом и финансијском подршком Мисије ОЕБС-а у БиХ, почетком 2004. године израдиле, усвојиле и обзаниле значајан документ под називом **План акције о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у Босни и Херцеговини**. У том документу су на цјеловит начин идентификоване образовне потребе Рома (и осталих националних мањина у БиХ, наравно) и таксативно набројане све активности и мјере, са садржајем и динамиком извршавања, одговорних власти за њихово реализовање. Такође, у **Плану акције о образовним потребама Рома и припадника осталих националних мањина у Босни и Херцеговини** су наведени сви надлежни и одговорни субјекти у процесу

задовољавања образовних потреба Рома, а то су, у првом реду, ентитетска министарства образовања, односно просвјете и културе, а затим кантонална министарства и власти на локалном нивоу, укључујући и одговарајући одсјек за образовање у Влади Брчко Дистрикта БиХ, те неке стручне институције и субјекти, попут Агенције за стандарде у оцјењивању у области образовања, педагошки заводи и сл.

С обзиром на чињеницу да су у изради овог документа била укључена и два министарства БиХ, Министарство за људска права и избјеглице и Министарство цивилних послова, те да имају и одређену улогу у координисању и мониторингу активности у имплементацији **Плана акције...**, Савјет министара БиХ у потпуности прихвата и предлаже свим осталим нивоима извршне власти у БиХ да такође прихвате све садржаје и норме садржане у њему и сматра га саставним дијелом **Стратегије БиХ за рјешавање проблема Рома**, у сегменту који се односи на сферу образовања ромске националне мањине у БиХ. Према томе, нема потребе за било каквом другом, новом елаборацијом стања у области образовања Рома, нити за прописивањем и измишљањем нових обавеза и мјера, односно именовањем неких других државних органа и институција као надлежних и одговорних за њихову реализацију. То значи да је **План акције...** и даље актуелан, како на нивоу текста, тако и на нивоу норми које прописује и императива који се налажу појединим релеватним субјектима владиног и невладиног сектора у његовој имплементацији која се, упркос неким почетним нејасноћама и препрекама, ипак одвија и даје резултате, како с финансијског аспекта (набавка уџбеника, прибора, опреме, плаћање превоза, топлих obroка и сл.), тако и с аспекта повећаног процента новоуписаних ромских ученика у основне школе, организовање љетних школа, укључивање ромских асистената у образовни процес итд. Једино на чему треба, још увијек и енергично, посебно инсистирати је формирање законом већ предвиђеног и обавезног Савјета националних мањина при Парламентарној скупштини БиХ, односно ентитетским парламентима - чим они усвоје своје законе (ово се тренутно односи само на Парламентарну скупштину Федерације БиХ, пошто је Република Српска већ донијела свој закон), као још једног мониторинг тијела за ову сферу, а посебно за испуњавање обавезе спрам ромске мањине, те перманентно надгледати и евалуисати спровођење **Плана акције...** од стране за то надлежних и позваних органа, институција, служби итд., у првом реду Министарства за људска права и избјеглице и Министарства цивилних послова, кад је државни ниво власти у питању, а ентитетска и кантонална министарства образовања или просвјете и одговарајућа служба Брчко Дистрикта БиХ, кад су ти нивои власти посриједи, односно надлежни статистички заводи и агенције. Мониторинг и евалуацију процеса имплементације Стратегије у овом домену треба обављати најмање једном годишње и промптно реаговати на све, евентуалне, нове изазове и о свему благовремено и редовно обавјештавати јавност.

2. Запошљавање

Запошљавање припадника ромске националне мањине у БиХ у тијесној је вези са стањем и резултатима у сфери образовања. Наиме, без обзира на спорадичне и повремене резултате у овој области, Роми су данас и даље најнезапосленија национална заједница у БиХ. Разлози за то су вишеструки. Прије свега квалификациона структура ромске популације у БиХ је јако неповољна. Затим, без обзира што се не може тврдити да у БиХ има отворене и систематске дискриминације према Ромима, многи послодавци нерадо примају Роме на посао, а поготово им нерадо повјеравају стручније и боље плаћене послове. Уз то, сами Роми имају врло мало свог бизниса, тачније: власници су малог броја предузећа и радњи, тако да у њима не могу запослити помена вриједан број Рома, а неки бизнисмени из њихових редова чак и отворено избјегавају да запошљавају Роме.

С обзиром на карактер политичког и економског система БиХ, тј. на тржишни карактер привреде, није реално очекивати значајнију директну интервенцију органа државне власти на било којем нивоу њеног организовања у циљу већег и бржег запошљавања незапослених Рома. Иначе, у овој области помаци нису могући без поступања по начелима **позитивне дискриминације**, тј. отвореног давања предности ромској популацији приликом запошљавања, односно већом контролом понашања послодавца који запошљавају Роме у смислу провјере да ли им исплаћују све зараде и надокнаде које им припадају по закону. Државне власти са своје стране, а путем надлежних образовних власти и завода/агенција за запошљавање, могу и хоће подржати и финансирати потребну преквалификацију и/или доедукацију у циљу стицања нових знања и звања примјерених данашњим условима и потребама. Оне ће, а посебно Савјет министара БиХ преко Министарства за људска права и избјеглице и Министарства цивилних послова, "лобирати" код власти на нижим нивоима организовања да се планирају редовна буџетска средства за запошљавање Рома по истом принципу и методологији као што су се обавезале на финансирање задовољења образовних потреба Рома односно субвенционисање оних субјеката, укључујући и приватна предузећа и компаније, које имају разрађене програме и конкретно запошљавају припаднике ромске националне мањине. Таквим субјектима се могу и хоће обезбиједити и друге легалне погодности, посебно кад је ријеч о ослобађању дијела неких друштвених давања, поједностављивању административних процедура приликом регистрација предузећа, невладиних организација и сл. Такође, државне власти ће путем јавних кампања утицати на банке и друге финансијске организације да давањем повољнијих кредита за покретање малог и средњег бизниса у својини Рома омогуће запошљавање незапослених Рома. У том погледу има још резерви и могућности за формирање и успјешно дјеловање фирми у области сакупљања и прераде секундарних сировина, чишћења јавних површина (паркова, ријека, језера, необрађеног

пољопривредног земљишта и сл.) и других садржаја у сфери заштите природе и човјекове околине итд. На нивоу локалних заједница власти ће настојати да у администрацији, јавним сервисима, предузећима и другим субјектима на које држава има право располагања, запосле одређени број Рома, најмање пропорционално њиховом учешћу у структури становништва дотичне општине, града или кантона.

Важан сегмент активности на запошљавању Рома је и питање смањења сиромаштва у БиХ, управо због тога што су припадници ове националне мањине у БиХ најсиромашнији дио њеног становништва. Због тога су власти дужне да актуелизују тај проблем, односно подстичу реализацију Стратегије БиХ на смањењу сиромаштва коју је она усвојила 2002. године. Такође, има потребе да се иновира и допуни средњорочна Развојна стратегија БиХ 2004.-2007. садржајима који се односе на питање Рома у БиХ, а посебно бржег и већег запошљавања припадника ове мањине. У истој равни је и обавеза извршних власти, посебно инспекција рада, да стално анализирају провођење закона о раду и других прописа који регулишу рад и запошљавање, односно да се из легислативе елиминише било која могућност дискриминације Рома у процесу рада и запошљавања.

Дио проблема у вези са запошљавањем ромске популације може се ријешити и додјелом ромским породицама необрађеног државног пољопривредног земљишта и имања, односно појединих ресурса и погона из аграрног сектора, на привремено или, чак, и трајно кориштење. То би се требало уредити посебним прописима како се добијено земљиште и имања не би могла продати или уступити другим субјектима, односно посебно економски, финансијски и фискално третирати и стимулисати, тако да и Роми прихвате пољопривреду као трајан извор зараде и начин живота. Разумије се да би у таквим дестинацијама и насељима требало ријешити и питања инфраструктуре, уколико је постојећа неадекватна.

Одговорни субјекти за артикулацију и рјешавање проблема запошљавања Рома су Агенција за рад и запошљавање БиХ, те ентитетски и кантонални заводи/бирои и службе за запошљавање, ентитетска и кантонална министарства и управе за привреду, рад, социјалну политику и заштиту, дирекције и службе за приватизацију, центри за социјални рад, општинске управе, службе и одјељења за комуналне послове. Такође, власти у БиХ, на свим нивоима, у процесу и мјерама за рјешавање проблема незапослености ромске популације су дужне да апсолутно поштују и примјењују конвенције Међународне организације рада (ИЛО) од које је БиХ већину потписала. Рок за рјешавање задатака у овој области, с обзиром на њихову запуштеност и комплексност, је трајан.

Међутим, за разлику од подручја образовања, у сфери запошљавања неопходно је донијети одговарајуће акционе планове дјеловања, што је задатак за надлежна ентитетска и кантонална министарства за рад и запошљавање, агенција за запошљавање, тржишних и инспекција рада, берзи рада, Уреда координатора за имплементацију Развојне стратегије БиХ (ПРСП) 2004.-2007. итд., уз координацију Министарства цивилних послова БиХ. Рок за доношење акционог плана у овој области је до краја 2005. године.

3. Становање

Највећи дио ромске популације у БиХ нема данас ни привремено, а камоли трајно ријешено стамбено питање. Истине ради, то није имао ни прије рата, у претходној заједничкој нам отаџбини, СФР Југославији, што само унеколико има везе са номадским начином живота неких "грана" и "фракција" (нпр. чергари) ромске националне мањине у БиХ, па се непосједовање стамбених објеката у власништву Рома не може само тиме објаснити. Дакле, Савјет министара БиХ сматра да не стоје тврдње да сами Роми нису (били) заинтересовани за трајно стамбено збрињавање. Такође, један број Рома становао је, и још увијек станује, у неусловним објектима, најчешће и бесправно изграђеним, односно у насељима без изграђене инфраструктуре. Током рата у БиХ 1992-1995. г. многи Роми су напустили своја станишта, дио имовине им је (био) узурпиран или уништен и међу посљедњим враћен у процесу имплементације имовинских закона, а добили су најмање донаторских или државних средстава за обнову својих стамбених јединица, па је и то један од разлога што их је и данас висок проценат који су стамбено незбринуте и безперспективне у том смислу.

С обзиром на описано стање ромске популације у стамбеној области, Савјет министара БиХ и остали органи извршне власти у БиХ, а прије свега ентитетска и кантонална министарства за урбанизам и грађевинско-правне послове, те општинске службе за исту област, сматрају нужним започети снажну "офанзиву" у подручју стамбеног збрињавања припадника ромске националне мањине. Прва мјера у тој области је легализација објеката изграђених у претходном периоду без ваљане урбанистичко-правне документације, односно радикално смањење трошкова у процесу озакоњења постојећих стамбених објеката, посебно приватних кућа, те санирање и хуманизација постојећих насеља која имају шансу да "преживе" и опстану након мониторинга и примјене минималних урбанистичких и инфраструктурних критеријума и услова на њих. У истој равни је и мјера која се односи на поједностављење, скраћење и појевтињење процедуре за добијање актуелне урбанистичко-грађевинске и правне документације за објекте који ће се тек градити а намијењени су искључиво за ромску

популацију, посебно смањење ренте за грађевинско земљиште и инфраструктурне прикључке. При томе ће власти у БиХ на свим нивоима, а посебно општине, водити рачуна о локацији и амбијенту у којима ће се градити стамбени објекти за Рома како се не би десило да самим избором мјеста изградње ромска мањина буде гетоизована и додатно дискриминисана. Другим ријечима, органи власти ће креирати и реализовати такву стамбену политику спрам Рома да она овој мањини отвори и олакша пут интеграције у бх друштво а не да ју додатно сегрегише и стигматизује.

Власти у БиХ ће, такође, обезбиједити и имплементисати механизме стављања у функцију финансијских средстава из стамбених и сличних фондова који постоје на нивоу ентитета, кантона, градова и општина, како за директна улагања у изградњу стамбених објеката намијењених збрињавању ромске популације, као социјално врло угрожене категорије грађана, тако и за подстицање индивидуалне стамбене изградње припадника ромске националне мањине. У том смислу треба промислити и, евентуално, конкретно операционализовати идеју формирања фондова солидарности за стамбено збрињавање социјално најугроженијих категорија становништва, у шта већина Рома несумњиво спада, при општинама, кантонима или, пак, ентитетима, односно директно повести кампању и најмање сваке године изградити по један стан или кућу за најугроженију ромску породицу по насељеном мјесту. Такође, максимално ће се подржати рад оних ромских и других невладиних организација које у својим програмима имају стамбено збрињавање Рома, те лобирати код међународних донатора да и даље наставе пружати подршку пројектима рјешавања ромских проблема, помјерајући, постепено, тежиште интереса и помоћи са едукације о људским правима на конкретно рјешавање егзистенцијалних питања. Значајна могућност и, истовремено, механизам за рјешавања овог животно важног питања за ромску националну мањину као социјално најугроженије категорије становништва у БиХ, јесте кредитно задужење државе код Развојне банке Савјета Европе у циљу намјенске изградње стамбених насеља за Рома. С тим у вези неопходно је, путем ромских невладиних организација, Вијећа Рома БиХ и других њихових асоцијација, тестирати заинтересованост и кредитну способност самих Рома за рјешавање стамбених проблема на овај начин. Након тако добијене анализе, надлежна ентитетска и кантонална министарства требала би израдити одговарајуће пројекте које би мјеродавно тијело државне власти аплицирало код Развојне банке Савјета Европе а сама држава била гарант том кредитном задужењу. Рок за ове активности је до средине 2006. године.

У вези са овим сегментом проблема ромске националне мањине, у овој Стратегији се нужно треба осврнути и на проблем избјеглица и расељених лица из ромске популације. Мањевише, процес имплементације имовинских закона у БиХ је успјешно приведен крају па су, тако, и готово сви Роми који су имали имовину у личном власништву дошли у њен посјед и углавном ју користе. Међутим, остаје обавеза власти, прије свега Министарства за људска права и избјеглице БиХ, Фонда за повратак БиХ, ентитетских и кантоналних министарстава за избјеглице и расељена лица, општинских служби за ову проблематику и домаћих и међународних НВО које се баве питањем повратка, да хитно ријеше преостале случајеве поврата имовине и реконструкције уништене имовине, првенствено кућа и станова, а затим и инфраструктуре у ромска повратничка насеља. У том контексту се поставља и питање, тј. обавеза надлежних власти да, путем специјализованих деминерских агенција, ријеше проблем минираних површина које се налазе у или око ромских насеља и представљају озбиљну препреку повратку.

Рок за завршетак активности из области имплементације имовинских закона и увођења у посјед Рома у њихову очувану или реконструисану имовину је крај 2005. године, а мониторинг ће обавити Министарство за људска права и избјеглице БиХ, односно његови регионални центри.

4. Здравствена заштита

По свим налазима у БиХ, а слично је и у другим земљама региона, највећа стопа морталитета је међу Ромима. Истовремено, код припадника те националне групације је најмања просјечна старост оних који умиру. Разлози за то су вишеструки, а најизраженији се препознаје у неадекватној здравственој заштити Рома. Највећи дио ромске популације у БиХ нема никакву здравствену заштиту, напосто због тога што није здравствено осигуран, а није због тога што нема стално запослење нити било какву другу субвенцију или супституцију тог права. Многи немају чак ни здравствену књижицу (због тога што при рођењу нису уписани у матичне књиге рођених, или из неког другог, понекад и сасвим волшебног, разлога), па им је приступ остварењу тог основног људског права битно отежан.

Тренутно, а и у наредних неколико година, у Босни и Херцеговини овај проблем није могуће другачије ријешити до примјеном принципа позитивне дискриминације. То значи да здравствене власти, односно надлежни фондови и друге службе које се баве проблемом здравственог осигурања и заштите, а у сарадњи са институцијама и органима социјалне заштите, требају неселективно свим Ромима који немају здравствено осигурање по некој другој основи, издати здравствену књижицу и овјерити је на дужи временски период, чиме би се обезбиједила примарна здравствена заштита припадника ове националне мањине. То исто требало би

примијенити и кад је посриједи плаћање основних лијекова. Посебно треба, без изузетка, здравствено осигурати и редовно пружати сваку здравствену заштиту Ромима-ученицима основних школа, чиме би се стимулисало њихово редовно похађање школе. Средства за обје намјене, једноставно, морају обезбиједити државне власти и путем буџета их усмјерити на задовољење ових потреба.

Такође, у сфери здравствене заштите припадника ромске националне мањине још увијек је неопходно здравствено просвјешћавање за поједине слојеве ове популације. Едукација и подизање свијести о значењу и значају појединих болести, укључујући заразне (нпр. туберкулоза, жутица и др.), болести зависности итд., те о могућностима њихове превенције и успјешног санирања, затим образовање о планирању породице, спречавању нежељених трудноћа, вакцинасање новорођене дјете, савјетовалишта за мајке и сл., и даље су потребна за респектабилан број припадника/ца ромске националне мањине у БиХ и власти на свим нивоима организовања ће о томе итекако водити рачуна. Ефектнија здравствена заштита, посебно превенција неких болести може се постићи не само отварањем специјализованих диспанзера или служби, него и покретањем и провођењем пригодних акција и манифестација, попут повремених организованих мобилних специјалистичких лекарских екипа које би у турнусу посјећивале ромска насеља и вршиле одговарајуће прегледе, нпр. флуорографисање плућа, гинеколошке и стоматолошке прегледе, мјерење крвног притиска, одговарајуће епидемиолошке претраге итд., такмичења (нпр. из прве помоћи, познавања и превенције појединих болести и др.), одређивањем посебних дана или, пак, седмица специјално за здравствену заштиту Рома или у оквиру манифестација промоције и заштите здравља или здравственог просвјешћавања које се односе на све грађане без обзира на националну или неку другу припадност, односно поријекло и статус, како се оваквим активностима сами припадници ромске националне мањине не би осјећали додатно дискриминисани, итд.

Одговорни субјекти за артикулисање и рјешавање проблема из ове области су, прије свих, ентитетска и кантонална министарства здравља, а потом фондови здравствене заштите, јавне здравствене установе (домови здравља, заводи, амбуланте итд.), стручне и професионалне медицинске асоцијације, нарочито лекарске коморе и удружења, невладине организације, општинске службе за опште послове и управу, инспекције и др., уз координацију Министарства цивилних послова БиХ. Рок за извршење задатака из ове сфере је дуготрајан.

5. Социјална заштита

Полазећи од чињенице да је ромска национална мањина социјално најугроженија категорија становништва у БиХ, Савјет министара и остали органи извршне власти у БиХ сматрају нужним да сви органи локалне власти (општинске управе, начелници општина, кантонална министарства и владе итд.) у сарадњи са центрима за социјални рад и осталим институцијама и тијелима за социјално збрињавање, морају имати конкретне програме и разрађене мјере за социјално збрињавање угрожених припадника ромске мањине. То није могуће постићи другачије до планирањем редовних годишњих буџетских средстава за те намјене или, пак, успостављењем неких посебних фондова и фондова за ове намјене који би се пунили нпр. од пореза или добити убираних по основу игара на срећу, продајом неке посебне робе или наплатом специфичних услуга и сл. Али, прије тога неопходно је да надлежне институције власти и органи социјалног збрињавања сачине прецизну "анамнезу", тј. мапу социјалног стања и потреба припадника ромске популације, како се не би десило да помоћ и друге видове социјалне заштите примају и они који немају потребе за њом, а не они који су стварно угрожени.

Стање у овој области се радикално мијења (на боље) испуњавањем обавеза из претходних ставки, тј. рјешавањем проблема у области образовања (набавка уџбеника, школске опреме и прибора, обезбјеђивањем бесплатног превоза, ужине и сл.), становања (обезбјеђивањем каквогтаквог смјештаја), запошљавања, здравствене заштите итд. То значи да су све ове области и проблеми који се јављају у њима међусобно испреплетени и да њихово рјешавање у једном подручју утиче на стање у другом подручју и обратно. У сваком случају, бржим запошљавањем ромске популације значајно би се смањило њихово сиромаштво, имали би здравствено осигурање и заштиту, могли би школовати своју дјецу и почети рјешавати властити стамбени проблем и све мање зависити од социјалне помоћи.

Посебан проблем су стари и изнемогли, а уз то и сиромашни Роми и Ромкиње. За сада не постоје никакви програми и пројекти њихове социјалне заштите, па се због тога сугерише специјализованим институцијама, органима и службама из ове области, укључујући пензионерске и домове за смјештај старих лица, затим ромским и неромским НВО, да храбрије приђу рјешавању овог проблема, а финансијским установама да их подрже. За реализацију ове активности задужују се Министарство цивилних послова БиХ и ентитетска и кантонална министарства за социјалну политику и/или заштиту, фондови пензијско-инвалидског осигурања

6. Упис у матичне књиге рођених и обезбјеђивање других личних идентификационих докумената

У овој области су већ вођене - на иницијативу Одбора за Роме при Савјету министара БиХ, којој су се прикључили Вијеће Рома БиХ, Мисија ОЕБС-а у БиХ, те поједине општине у БиХ у којима живе Роми - одређене активности током 2003. и 2004. године. Резултат тих активности огледа се у чињеници да је данас знатно мањи број Рома у БиХ који нису уписани у матичне књиге рођених, у књиге умрлих и у друге евиденције које воде државни органи и службе. Такође, није мали број Рома који су послје кампање у том циљу ријешили питање посједовања личних карата, возачких дозвола, донекле и здравствених књижица, пасоша и сл. Међутим, све то још увијек није довољно. Власти у БиХ ће настојати да све и један припадник ромске националне мањине у БиХ буде уписан у матичне и друге књиге и извади и користи лични документ. У том смислу и циљу, Савјет министара БиХ задужује и сматра одговорним ЦИПС-пројекат, а то значи Министарство цивилних послова, који у посљедње двије године води све послове у вези са евиденцијама и издавањем личних идентификационих докумената грађана БиХ. Такође, Савјет министара препоручује ентитетским министарствима управе и локалне самоуправе, затим кантоналним и општинским министарствима, службама и другим задуженим за ову проблематику да и они са своје стране обезбиједи институционални оквир и кадровске ресурсе за дјеловање у наведеном циљу и значењу, те неопходна финансијска средства која нису тако велика да се не би могла обезбиједити у редовним буџетским ставкама како би се овај значајни посао за ромску националну мањину завршио већ у 2005. години.

Разумије се, активности на евидентирању и упису Рома у матичне и друге књиге успјешније се могу артикулисати и завршити само уколико се у тај посао укључе све ромске невладине организације, односно у сарадњи са мрежом ромских НВО. Стога је њихово међусобно увезивање и координисање заједничких активности, не само зарад уписа у матичне књиге, императив. То је задатак за Одбор за Роме при Савјету министара БиХ и Вијеће Рома БиХ. Истовремено, путем медија информисања треба покренути јавну кампању у којој би се објаснио смисао и циљ активности на упису Рома у матичне књиге и друге евиденције.

7. Попис становништва

Попис становништва, па тако и ромске популације у БиХ, је у тијесној вези са уписом Рома у матичне књиге и друге евиденције, изградњом стамбених објеката за Роме, уписом у образовне институције, здравственим осигурањем и заштитом итд. Тренутно, постоји огромна дискрепанција између званичних података добијених на посљедњем официјелном попису становништва обављеном 1991. године, и које због тога државне власти на свим нивоима организовања морају респектовати - о броју Рома у БиХ: 8864 припадника те националне мањине и података које износе саме ромске невладине организације: од 30, 50 па чак до 80 хиљада Рома у БиХ.

Власти у БиХ сматрају да нема бољег начина нити прецизнијег метода долажења до тачних података о броју припадника ромске популације у БиХ, као уосталом и од броја припадника било којег другог народа или националане мањине, од редовног пописа становништва. Због тога у тренутку кад он буде организован и проведен у БиХ, треба припремити и оспособити ромску популацију за тај догађај и активности којима ће он бити попраћен. У првом реду се то односи на обавезу органа власти и стручних институција, медијско-информативних кућа и сервиса јавног карактера, ромских и неромских НВО да заговарају политику и потребу да се Роми изјасне баш као Роми у националном смислу, а не по, евентуалној, конфесионалној припадности, а затим да се у тај процес максимално ангажују, примарно Агенција за статистику БиХ и ентитетски заводи за статистику, да пронађу, стручно едукују и оспособе пописиваче унутар саме ромске националне мањине. Тиме би се значајно смањило неповјерење које ромска популација традиционално има спрам разних евидентирања и пописивача, а што посљедичи њиховим ескивирањем од пописа и утврђивањем тачног броја припадника. Такође, неопходно је путем медија информисања и уз активност ромских невладиних организација провести осмишљену јавну кампању у циљу мобилизације свих ромских ресурса како би сви Роми попис становништва прихватили као нешто сасвим нормално и у властитом интересу.

Да би то било могуће, власти у БиХ су дужне организовати и имплементирати специјалне садржаје и видове обуке за Роме, потенцијалне пописиваче. Искуство које се стекне у таквој едукацији биће могуће искористити и у друге сврхе од користи ромској мањини у БиХ, као што су ангажмани у средствима информисања, у образовању, на ад хоц пословима и сл. Такође, за већи одзив Рома на попис становништва биће неопходно примијенити и нека додатна стимулативна средства и методе. Са активностима у овом смислу и циљу треба кренути одмах, тј. чим Стратегија буде усвојена од стране Савјета министара БиХ, а најкасније до краја 2005. године, континуирано их проводити како би се сам процес пописа дочекао спремним. Поред већ наведених стручних статистичких институција и служби, одговорним за ове активности треба учинити и ентитетска министарства за управу и локалну самоуправу, надлежна кантонална министарства и службе, те општинске власти и њихове будуће комисије за попис становништва.

8. Учествовање у и партнерство са органима власти

Учешће Рома из Босне и Херцеговине у њеном актуелном политичком животу више је него скромно. То се понајвише односи на извршну власти, и то на свим нивоима њеног организовања у БиХ, а ништа боља ситуација није ни у сфери законодавне власти. Изузму ли се три-четири одборника/вијећника у општинским парламентима (Центар-Сарајево, Тузла, Кисељак итд.), а и они су били у прошлом сазиву, других ромских представника нема у скупштинама локалних заједница, било да су посриједи општине или кантони. Ако је то тако на нижим нивоима законодавне власти, а јесте, онда их је у парламентима ентитета или Парламентарној скупштини БиХ непотребно тражити, јер их једноставно нема. Не улазећи, овом приликом, у елаборацију одговора на питање због чега је то тако, Савјет министара БиХ позива све одговорне државне, ентитетске, кантоналне, градске, општинске и власти Брчко Дистрикта БиХ да, свака у домену своје надлежности и одговорности, предузму све мјере на пуној имплементацији, како Закона о заштити права припадника националних мањина, тако и Изборног закона БиХ, са његовим измјенама и допунама усвојеним у мају 2004. године којима је регулисано учешће представника националних мањина у локалној власти, а које се из одређених, процедуралних разлога, нису могле имплементисати приликом избора за органе локалних власти одржаних октобра 2004. године. Такође, Савјет министара позива и Парламентарну скупштину БиХ и парламенте ентитета да одмах, без одлагања, испуне одредбу Закона о заштити права припадника националних мањина и формирају вијеће националних мањина при Парламентарној скупштини БиХ, односно донесу или ускладе своје законе о заштити права националних мањина и формирају репрезентативна тијела при скупштинама ентитета, у којима би се партиципација представника ромске националне мањине могла третирати као њихово, макар и рудиментарно, маргинално учешће у власти, тачније: као ангажман у савјетодавним тијелима законодавне власти.

Разумије се, Савјет министара БиХ, нити било који други орган или тијело власти у БиХ, ентитетима, кантонима, општинама и др., нема мандат да арбитражира политичким странкама у погледу састава њиховог чланства, а још мање органа, па да им не може сугерисати да међу својим чланством преферирају Роме или припаднике било које друге националне мањине, односно да их стављају на своје изборне листе на наредним општим и локалним изборима, како би се они сутра нашли у законодавним тијелима и нивоима власти у БиХ, као одборници/вијећници, односно посланици/заступници. Одговорност за то морају преузети сами припадници ромске националне мањине. Међутим, Савјет министара може и хоће сугерисати свим органима и тијелима законодавне и извршне власти, на свим нивоима њеног организовања и вршења у БиХ, да приликом формирања разних савјетодавних, регулаторних, координирајућих, мониторинг, радних, корективних и других одбора, савјета, комисија/повјеренстава, вијећа, комитета, агенција, уреда, служби, тимова итд., те да у процедури евентуалног иновирања, проширења, замјене и сл. истих, у њих у највећој могућој мјери укључе и представнике регистрованих ромских невладиних организација, удружења и осталих облика окупљања и садржаја дјеловања Рома. На тај начин ће се обезбиједити, макар и посредна, политичка партиципација представника ове националне мањине у радним тијелима законодавних и извршних органа власти у БиХ. Ромским невладиним организацијама се препоручује да максимално користе ову могућност, да то схвате као први, почетни облик, степен и ниво политичке партиципације, односно као својеврсни тренинг за неки будући ангажман у органима власти или администрацији. Финансијска средства за овај садржај и облик партиципације Рома у јавном и политичком животу БиХ и њених ентитета дужни су обезбиједити органи извршне власти у БиХ из својих буџета, из ставки које неће довести у питање финансирање осталих активности ромских невладиних удружења.

Такође, органи извршне власти у БиХ, у сарадњи са медијима информисања који јесу и који дјелују као јавни сервис грађана, прије свега електронским медијима информисања, треба да обезбиједи значајније присуство и активно учествовање актуелних лидера ромских невладиних организација, удружења и осталих видова њиховог организовања у информативним емисијама и другим политичким програмима ових средстава обавјештавања. Дакако, преферирање емисија са таквим садржајима не би требало да угрожава редовне програмске схеме и уређивачку политику самих медија, али би учесталије позивање истакнутих ромских представника у телевизијске и радио програме значајно допринијело њиховој политичкој афирмацији и представљало сасвим конкретан садржај и облик партнерства са властима. Са том праксом, тј. увођењем лидера ромских невладиних организација у јавни и политички живот, путем медија информисања, треба кренути одмах, чак и прије него што се ова Стратегија усвоји од стране надлежног органа власти, перманентно је заговарати и његовати и са нивоа јавних сервиса државног и ентитетског значаја и домета, полако је сплуштати на кантонални и општински ниво, све док се не постигне адекватан квалитет политичког учешћа Рома у законодавној и извршној власти, односно задовољавајуће партнерство са властима и уопште владиним сектором. Као што показује политичка традиција и савремено искуство, проблеми било које заједнице, па тако и ромске националне мањине, најефикасније се рјешавају активним учешћем у власти.

9. Организовање и умрежавање ромских и других невладиних организација које се баве Ромима

Данас у Босни и Херцеговини постоји заиста пуно ромских невладиних организација (НВО). Њихов број скоро да је достигао 40 и с правом многи постављају питање није ли то већ сад превише, те има ли смисла и потребе за оснивањем нових, о чему допиру вијести са терена, из многих подручја БиХ. Разумије се да је то сасвим умјесно питање јер ромских НВО има далеко више него што их имају све остале националне мањине у БиХ заједно. Али, треба имати на уму једноставан факат да је формирање НВО ствар самих цивилних иницијатива, самих грађана који, евентуално, имају потребе за њима, односно ако и уколико оне (НВО) служе артикулацији неких јавних интереса и рјешавању појединих друштвених проблема. Према томе, готово да је депласирано ламентирати над чињеницом да у БиХ постоји 40-так ромских невладиних организација типа удружења грађана, организованих углавном на локалном нивоу, а само неколико њих на регионалном или, пак, ентитетском. Сасвим је друго питање чиме се све баве те невладине организације, какве резултате постижу и какву корист од тога имају припадници ромске националне мањине, данас и овдје.

Међутим, више је него очигледно да, барем тренутно, није адекватна територијална распоређеност ромских НВО у БиХ. Наиме, док их у појединим општинама и градовима, па чак и обичним насељеним мјестима, као што су Тузла, Какањ, Сарајево и др., има по неколико, дотле их, истовремено, у неким другим општинама и градовима нема ни једне а у њима живи респектабилна ромска мањинска заједница. Због тога предност у формирању нових ромских невладиних организација треба да имају градови, општине и мјеста у којима до сада нема ниједне ромске НВО или било којег организованог облика окупљања Рома. Одмах иза протеклог рата у БиХ, организовање ромске мањине било је интензивније и дјелотворније у Федерацији БиХ све до 2000. године све ромске НВО основане су и дјеловале искључиво на подручју овог ентитета. Тек послје тог датума почиње и непрекидно до данас траје формирање ромских невладиних организација и у Републици Српској. Данас, почетком 2005. године у овом бх ентитету има их седам, нпр. у Градишци, Бијељини, Бањој Луци, Приједору, Прњавору итд., с тенденцијом формирања нових у општинама у којима живе Роми, а таквих је више. Такође, значајан је факт да у РС постоји и дјелује и Савез Рома РС као својеврсна кровна неваљина организација Рома у овом ентитету. Иницијативу за оснивање и регистравање нових НВО ромске мањине у БиХ треба да покрену и раде на њеном озбиљењу саме ромске НВО које су раније легализоване, али и асоцијације и репрезентативна тијела Рома у БиХ, прије свих Вијеће Рома БиХ, а затим и Савез Рома РС. То није и не може бити обавеза и одговорност органа власти, али се власти, ма на ком нивоу организовања дјеловале, не могу амнестирати од обавезе финансијске и административне подршке и помоћи за настанак нових ромских НВО, одлуче ли пак саме ромске заједнице да их формирају. Такође, има потребе и простора за сугестију и утицај на профилисање и тематску разубијеност постојећих ромских НВО, тим прије што се готово све оне данас баве истим садржајима, што су ангажоване на реализацији истих пројеката и сл. Дакле, ваљало би "наговорити" неке ромске НВО да прошире или промијене своју тзв. основну дјелатност, предмет бављења, да се, и на тај начин, смањи нелојална конкуренција међу ромским НВО од које сами припадници ромске мањине немају никакве користи. Смањење, ако већ није реална потпуна елиминација, нелојане конкуренције међу ромским НВО императив је организовања припадника ове националне мањине. С друге стране, треба одмах приступити формирању коалиција појединих ромских НВО, у првом реду та "мрежа" треба да се успоставља поводом конкретних пројеката, а потом за стално и кад су посриједи други задаци и проблеми ромске националне мањине које треба рјешавати. Мрежу ромских НВО треба успостављати не само по територијалном принципу, односно нивоу власти као што су општине, кантони или сами ентитети, иако је то најлакше, него и по проблемском, тематском критеријуму. То значи да би било сврсисходно и опортунно кад би се у БиХ, Републици Српској или ФБиХ успоставиле мреже ромских НВО за, нпр., питања образовања, за људска права, проблеме стамбеног збрињавања, здравствене и социјалне заштите, за прераду секундарних сировина итд. Мреже или коалиције НВО Рома по појединим питањима, тј. конкретним интересима, не морају чак бити формално ни регистроване код надлежних органа, за разлику од савеза, унија, вијећа и других форми организовања на одређеном нивоу административно-управног устројства државе, а који, уз то, претендују и на политички ангажман. Са умрежавањем ромских НВО, посебно оних које немају адекватну финансијску подршку, треба кренути одмах, без подозрења и предрасуда, а мрежу одржавати толико дуго колико за њу постоје интереси и потребе, односно док се не имплементира неки пројектни задатак, тј. док се не ријеше неки проблеми ромске заједнице због којих је мрежа и створена. Коалиција/мрежа ромских НВО може бити дјелотворнија из простог разлога што би се путем ње удружили не само финансијски и материјално-технички, него и људски, стручни ресурси и потенцијали.

Осим ромских НВО, у БиХ данас постоји и дјелује већи број неромских невладиних организација које се баве ромским питањима и проблемима. Не улазећи, овом приликом и за потребе овог документа, у анализу одговора на питање колико су оне оправдале своје постојања и у којој мјери су конкуренти самим ромским НВО, треба јасно указати на могућности и потребе њихове сарадње и координисања активности, а све за добробит ромске популације. Другим ријечима, мрежу НВО треба успостављати и између ромских и неромских НВО. Оно што могу и морају урадити власти у овом домену, јесте прије свега мониторинг рада неромских невладиних организација и провјера да ли оне заиста реализују пројекте и баве се оним садржајима за које су регистроване.

Ово је трајан задатак, како за ромске и остале НВО које се баве неким аспектом ромске проблематике, тако и за саме власти. Владини функционери и службеници дужни су у свим приликама подстицати и објашњавати предности умрежавања ромских НВО и коалиционог дјеловања, те повезивања са неромским НВО и стимулисати заједничке активности двију или више ромских и не ромских НВО у "зони" своје надлежности. Мрежа или коалиција не значи губитак самосталности ниједне ромске НВО, није почетак њиховог гашења или дислоцирања, него само бољег организовања ради ефикаснијег дјеловања и веће користи од тога за саме Роме.

Савјет министара БиХ уважава чињеницу да је, бар тренутно, главно представничко тијело Рома у БиХ - Вијеће Рома Босне и Херцеговине, којег чини девет чланова изабраних на конференцији 22 ромске невладине организације у новембру 2001. године, и сходно томе, док се, евентуално, не изабере неко друго представничко тијело или орган ромске националне мањине, сматраће га својим главним партнером у артикулисању интереса ромске мањинске заједнице у БиХ. У мјери у којој му то буду допуштале финансијске могућности, Савјет министара БиХ ће помагати дјеловање Вијећа Рома БиХ, а у законској процедури покренуће механизме који би требало да обезбиједи његово редовно финансирање. Истовремено, Савјет министара БиХ очекује од Вијећа Рома БиХ да се, уз помоћ и подршку Одбора за Роме при Савјету министара БиХ, најкасније до краја 2005. године одржи изборна скупштина ромских невладиних организација (разумије се, оних које то желе и које прихватају такав облик дјеловања и умрежавања) на којој би се изабрао нови или, евентуално, проширио постојећи састав Вијећа Рома БиХ. Одговорним за реализацију овог задатка сматра се постојећи састав Вијећа Рома БиХ.

10. Информисање

О проблемима у области информисања има се шта и мора рећи и урадити у БиХ кад је посриједи ромска национална мањина. У информативној сфери а-про-пос ромске популације и задовољавања њених потреба ове врсте, највећу одговорност носе извршни органи власти и због тога их Савјет министара БиХ директно прозива и позива да испуне своје законом дефинисане улоге и одговорности. Наиме, Закон о заштити права припадника националних мањина у БиХ јасно прописује обавезе и одговорности власти које дјелују на подручју на којем живе Роми да им, у складу са процентом њиховог учешћа у укупној структури становништва, затим у складу са својим финансијским потенцијалима и реално исказаним потребама саме ромске националне мањине, обезбиједи услове, средства и механизме за задовољење те њихове потребе. У имплементацији тих одредаба Закона, као и норми из Оквирне конвенције Савјета Европе о заштити националних мањина, треба да партиципују и сарађују све ромске и неромске НВО, затим Вијеће Рома БиХ, Савез Рома Републике Српске, Одбор за Роме при Савјету министара БиХ, јавни радио и теливизијски сервиси и емитери, локалне радио и тв станице под надлежности општинских, градских и кантоналних власти, те штампани медији у којима капитала имају и државне структуре.

Активности у овој области треба да се одвијају на два плана, односно нивоа. Први је формирање нових медија информисања, електронских или штампаних, у власништву и под контролом самих ромских НВО и других субјеката претежно ромске провинијенције и исходишта. Појаве ли се такве иницијативе, власти су дужне да помогну њену реализацију, како административно, тј. поједностављењем процедуре додјеле потребних дозвола и регистрације, тако и финансијски, те у сфери едукације потребног кадра за рад у оваквим средствима обавјештавања. Буду ли она при томе још на ромском језику, макар и парцијално и повремено, тим боље јер ће тако задовољити двије потребе: за језиком и за информацијама. Други план, односно начин испуњења законске обавезе и задовољења потреба ромске националне мањине јесте редефинисање и репрограмирање радио и тв схема и емисија, односно рубрика у постојећим електронским и принтанним медијима информисања који своје програме емитују односно штампају на једном од језика конститутивних народа у БиХ. Извршне власти у БиХ су дужне одмах наложити свим локалним, кантоналним, ентитетским и државним медијима информисања да у своје програме унесу и емитују садржаје из живота и активности заједница ромске националне мањине, односно да повремено омогуће емитовање таквих садржаја и на ромском језику. У том смислу Савјет министара ће, на приједлог Одбора за Роме при Савјету министара БиХ и Министарства за људска права и избјеглице БиХ, одмах упутити ургенцију свим надлежним органима на нижим нивоима власти, затим Регулаторној агенцији за комуникације и Вијећу за штампу БиХ, јавним радио и телевизијским сервисима и тражити да одмах ускладе своје програмске схеме и емисије са императивом законских норми и ставовима из међународних конвенција о људским правима и основним слободама, те путем Министарства за људска права и избјеглице и Регулаторне агенције за комуникације, обезбиједити редовни мониторинг имплементације ових законских норми и програмских садржаја. То је перманентни задатак не само за надлежно министарство и агенцију на нивоу БиХ, него и за све друге органе извршне власти на нивоу ентитета, Брчко Дистрикта БиХ, кантона и општина, и без добро осмишљеног, истовремено и реалног, програма и плана активности у овој области, неће бити могуће значајније поправити стање и озбиљити право приступа ромске националне мањине медијима информисања, креирања програма радио и тв емисија, новина, ревија и часописа и конзумирања медијско-информативних порука и садржаја.

Наравно, да би све то било могуће неопходни су финансијски и материјално-технички ресурси и услови, те кадровски потенцијали. За ово посљедње потребни су одговарајући образовни програми и садржаји, што ће Савјет министара БиХ преко свог Одбора за Роме настојати провести у дјело већ до краја 2005. године организујући и финансирајући један курс за Роме-новинаре како би они колико већ сутра могли сами преузети улогу новинара и тако побољшати квалитет медијско-информативних програма о Ромима и за Роме, те убрзати и унаприједити процесе социјално-политичке еманципације ромске националне мањине у БиХ. Дакако, у догледно вријеме биће неопходне едукације, курсеви, семинари и радионице и из других области новинарског и медијског стваралаштва, као што су сниматељи, монтажери, режисери итд., како би у што већој мјери сами припадници ромске мањине преузели комплетно креирање и уређивање медијских садржаја, програма и рубрика, како о животу и проблемима Рома, тако и о свим осталим актуелним темама. Чини се да је сазрело вријеме и потреба да се размишља о једном посебном ромском и гласилу за Роме у БиХ, па макар то био и обичан билтен.

11. Очување и развијање културног идентитета и традиције, учење ромског језика и формирање ромских духовних и културних институција и асоцијација

Оно по чему су припадници националних мањина, па тако и Рома, различити у односу на припаднике конститутивних народа јесу особености из сфере културе, традиције, обичаја, обреда, језика, писма, умјетничког стваралаштва, у једну ријеч: духовни хабитус, исходиште и уочиште човјека и заједнице. И у БиХ државне власти су дужне да обезбиједу услове и могућности да националне мањине остану то што јесу, специфичне у односу на већинске народе, а да при томе имају потпуну равноправност и једнаке шансе у сваком погледу, као и сами конститутивни народи. Та посебност се најбоље чува, развија и изражава кроз језичку и културну различитост, затим обичаје, вјерске обреде и ритуале, умјетничко стваралаштво по мотивима народне предаје, његовање баштине и историјског наслеђа. У том смислу органи извршне власти у БиХ су дужни обезбиједу услове за очување културног идентитета Рома, не само због тога што је то законска обавеза, него прије свега зарад једног цивилизацијског стандарда који се тиме демонстрира. На сасвим једноставно питање како се чува, његује, одржава и унапређује културни идентитет припадника ромске националне мањине у БиХ, треба одговорити набрајајући следеће мјере и садржаје активности владиних и невладиних субјеката:

- стварање услова за учење властитог, матерњег језика, односно подучавање из других предмета на ромском језику: одговорност за то пада на образовне власти, тј. ентитетска и кантонална министарства образовања/просвјете и специјализоване педагошке установе, те саме ромске невладине организације, тако што ће се финансирати отварање одјељења за ромску дјецу, односно плаћање наставника који може подучавати о ромском језику или на ромском језику, организовати додатну наставу или посебне сесије унутар образовних институција или невладиних организација, затим платити писање, штампање и дистрибуцију уџбеника на ромском језику, те покренути медије информисања на ромском језику и емитовати одређене информативно-политичке и културно-умјетничке и образовне садржаје, тако што се пишу, публикују и читају књиге писане ромским језиком; тако што ће се започети активности - социјалне, стручне, научне на стандардизацији ромског језика, односно дијалеката ромског језика којим се говори у БиХ;
- формирање културних друштава, умјетничких секција, фолклорних и пјевачких група и ансамбала, аматерских позоришта и драмских трупа, ликовних секција, колонија, фестивала, смотри, књижевних вечери, изложби итд.;
- стварање професионалних установа из сфере културе и духовности, попут галерија, музеја, позоришта, архива, кинотеке, видеотеке и др. које би промовисале и упражњавале ромску културу и умјетност и учиниле их доступним и оовременој публици и изван ромског духовно-културног и повијесног круга;
- његовање обичаја из ромског традиционалног живота и њихово несметано приказивање у јавности;
- онемогућавање злоупотреба ромске традиције, културе, обичаја, вјероисповијести и обреда у комерцијалне сврхе и профанизацију ромског идентитета;
- слободно исповиједање властите религије, односно, у случају припадника ромске националне мањине - вјероисповијести, пошто су они изразито мултиконфесионални, а, уз то, нису ни постојани у вјерском одређењу, и отворено упражњавање и његовање ромских обреда, чиме се јача осјећање идентитета, тј. припадности ромској заједници, без страха да ће због тога било ко бити дискриминисан;
- несметано чување, заштита и приказивање културно-историјске и остале духовне баштине;
- размјена културног и умјетничког стваралаштва са сународницима из других држава, односно размјена искустава из овог домена са ствараоцима и институцијама других народа, култура и традиција;
- формирање омладинских културних центара у ромским насељима, као простора (амбијента) и институције истовремено, у којима би се млади припадници ромске мањине културно и умјетнички изражавали и потврђивали, те остајали и своју перспективу градили у мјесту рођења.

Разумије се, органи власти у БиХ дужни су стварати услове, обезбјеђивати финансијска и друга средства и развијати механизме за културне дјелатности, стваралаштво и његово презентовање у јавности припадника ромске националне мањине. У том погледу Савјет министара БиХ ће, путем министарстава за људска права и избјеглице, цивилних послова, финансија и трезора, Комисије за заштиту споменика културе и културног наслеђа и других надлежних и официјелних служби, покренути и артикулисати активности у циљу афирмације ромског културног, умјетничког и духовног стваралаштва, његове презентације преко средстава информисања, заговарања већег отварања постојећих, етаблираних културних институција према ромском стваралаштву. То исто Савјет министара ће, путем ентитетских и кантоналних влада, тражити и од њихових министарстава културе, науке, образовања и сл., државних архива, музеја, галерија, позоришта, филмских, дискографских и издавачких кућа, завода за заштиту културно-историјског наслеђа и других установа, агенција и служби, и то перманентно, тим прије што овај аспект народносног идентитета Рома штите и подстичу његову афирмацију бројне међународноправне конвенције и други акти из сфере људских права. Такође, није сувишна ни едукација самих Рома о значају ове димензије битке за афирмацију и очување њихове посебности и, истовремено, интегрисаности у друштво унутар којег живе, па се у вези са тим задужује Одбор за Роме при Савјету министара БиХ, да, заједно са Вијећем Рома БиХ, сачини програм и план едукације ромских НВО о значају културног, језичког, духовног и традицијског идентитета за ромску мањинску заједницу, односно едукације о изради пројеката из ове области и укључивања у културне, умјетничке и друге токове стваралаштва народа и заједнице са којима и у којој живе и стварају.

12. Прекогранична и међународна сарадња ромских организација са ромским и неромским владиним и невладиним организацијама

О овом аспекту рјешавања ромског питања у БиХ, односно афирмације њиховог постојања и идентитета у БиХ, до сада је у самој Босни и Херцеговини мало говорено и писано. Чак ни сами Роми нису одвећ често и упорно инсистирали на овој теми. Пуна афирмација Рома као националне мањине и рјешавање проблема са којима се они суочавају баш због тога што су Роми, није могућа уколико припадници ове мањине, појединачно и колективно, а нарочито њихови лидери и невладине организације, нису у прилици да остварују перманентну сарадњу са Ромима из сусједних држава, њиховим НВО, затим са међународним организацијама и другим субјектима (научним, медијско информативним, хуманитарним и сл.) који се баве ромским питањима и који утичу, како на креирање јавног мнијења о Ромима, тако и на доношење разних политичких и правних докумената (смјерница, декларација, повеља, резолуција и сл.), те успостављање неких тијела, форума и механизма за артикулацију и рјешавање проблема ромске националне мањине у свијету. Размјена искустава нарочито је сврсисходна са ромским и неромским, владиним и невладиним, организацијама и другим субјектима, из земаља насталих на простору некадашње СФР Југославије, с обзиром да готово све ове државе пролазе кроз болан процес транзиције друштвених односа и вриједносног система, односно будући да су садржаји и облици, методи дјеловања на рјешавању проблема ромских мањинских заједница готово идентични. Због тога треба учити и у својој средини аплицирати она искуства која су дала резултате на добробит ромске националне мањине и државе у којој живи.

Савјет министара БиХ ће подстицати прекограничну сарадњу ромских невладиних организација и сарадњу истих са међународним институцијама и организацијама. У том циљу Савјет министара налаже Министарству иностраних послова БиХ да одмах, путем мреже својих дипломатско-конзуларних представништава у свијету, а посебно у сусједним државама, покрене механизме и поједностави процедуру добијања докумената за одлазак у иностранство ради службених потреба. Такође, налаже се Одбору за Роме при Савјету министара БиХ да, у сарадњи са Министарством финансија и трезора, благовремено планира буџетска средства за ове намјене, а Министарству безбједности БиХ и Државној граничној служби, те ентитетским и кантоналним министарствима унутрашњих послова да максимално, у границама закона и прописа, олакшају узвратне посјете ромских представника и организација из сусједних држава и међународне заједнице бх ромским и неромским НВО и тијелима власти. Активности на овом плану немају временског ограничења, дакле: трајна су, и треба их хитно интензивирати.

13. Демографско-популациона политика, породични односи, равноправност полова и права дјетета

Без обзира што се у случају Рома у БиХ ради о националној мањини, дакле националној заједници чији припадници не чине ни 2% становништва државе, ипак је, с обзиром на укупност услова у којима живи и дјелује ова мањина у БиХ и на (не)могућност битне позитивне преиначе услова, крајње вријеме да се отвори питање и поведе рачуна о популационој политици унутар ове заједнице и мјерама које та политика подразумева. Иако у овом часу, као што је на почетку овог документа већ речено, не постоји поуздана цифра о укупном броју припадника ромске националне мањине у БиХ, зна се да многе ромске породице имају бројно потомство, по петоро, шесторо и више дјеце. Наравно, није проблем у самој бројности породице, у чињеници да многи ромски брачни парови имају по петоро и више дјеце, него тешкоће произлазе из чињенице да многи од њих немају услове за нормално издржавање и подизање властите дјеце, а камоли dostatna средства за уредно и

потпуно образовање, од предшколског до, макар, средњешколског, здравствену заштиту, стамбени смјештај, играчке и друго што је предуслов за срећно и достојанствено дјетињство, односно животни стандард примјерен актуелним потребама.

Због тога Савјет министара БиХ сматра да је неопходно повести јавну кампању, прије свега међу ромским НВО, а затим и цијелој ромској популацији, о смислу и потреби промишљања и артикулисања проблематике сексуалног и репродуктивног здравља Ромкиња, жена и дјевојака, односно онога што се доскоро звало планирање породице, укључујући и број дјеце и остале параметре релевантне за нормално функционисање породице и очување брачне заједнице. Ово, наравно, није и не треба схватити као било какво ограничавање, односно репресивну контролу, а понајмање забрану рађања дјеце, односно старања о властитој дјечи и њиховом васпитању, него само као апел за наглашавање улоге одговорног родитељства, односно као једну од превентивних мјера да убудуће дјеца не рађају дјецу, јер познато је да многе Ромкиње испод 18 година, што је у складу са одредбама из Конвенције УН о правима дјетета још увијек дјечији узраст, такође рађају дјецу. Органи власти, а поред Савјета министара, првенствено Министарства за људска права и избјеглице, Агенције за равноправност полова БиХ, Министарства цивилних послова, Завода за здравствену заштиту БиХ и других служби са нивоа БиХ, у ову кампању морају се укључити и ентитетске и кантоналне извршне власти, владе, њихова министарства, затим стручни и научни субјекти, потенцијали и службе из области демографије, популационе политике, економике домаћинства, планирања породице, професионалци из области сексуалног и репродуктивног здравља жена, брачних савјетовалишта, јавни медијско-информативни сервиси, центри за социјални рад, јавне здравствене установе, ромске и неромске невладине организације и сви остали који брину о ромским проблемима. Дакле, активности на овом пољу и у циљу постизања оптималног и одрживог наталитета, а у оквирима међународних стандарда о људским правима и основним слободама одговорност за издржавање и судбину новорођене дјеце, те њихову потоњу перспективу и живот достојан човјека, дужни су преузети и у пуном капацитету сносити и родитељи, а не само друштвена заједница, односно специјализоване установе и органи државне власти на различитим нивоима организовања, као што су центри за социјални рад, домови за дјецу без родитељског старања, специјалне образовне установе итд. морају бити синхронизоване и усклађене између многих субјеката. То није једноставно постићи и сви који у томе учествују морају се "наоружати" стрпљењем и упорношћу. Питање популационе политике, односно планирања породице, важно је и из других демографских разлога, од избора мјеста становања, до подизања инфраструктуре.

Власти у БиХ су дужне посветити адекватну пажњу питању равноправности полова припадника/ца ромске националне мањине, а прије свега поправљању материјалног и социјалног положаја жена унутар ромских заједница, јер се показује да су оне несумњиво дискриминисане у односу на Роме-мушкарце. У ту сврху задужују се Агенција за равноправност полова БиХ и цендер центри ентитета да, заједно са парламентарним комисијама и другим тијелима за равноправност полова и друштвени положај жена, те осталим надлежним органима и ромским НВО које се баве овим питањима, сачине одговарајући програм и план активности на цендер сензибилизацији, како самих Рома, тако и свих оних који/е раде на рјешавању њихових проблема, те да се након што се он усвоји на надлежним органима одмах крене у његову имплементацију. Мониторинг тог процеса обављаће, поред Агенције и ентитетских цендер центара, и Одбор за Роме при Савјету министара и Вијеће Рома БиХ.

Већа пажња од стране власти у БиХ мора бити посвећена и питањима остваривања и заштите права дјеце, иако је све оно што је речено у овом документу у битној вези са правима дјеце. У том циљу припадницима ромске мањине треба омогућити приступ Конвенцији УН о правима дјетета, те провести неопходне едукације о њеном значају и значењу и садржајима имплементације. У овом контексту посебно важно питање јесте спречавање трговине дјецом и Ромкињама-дјевојкама, нарочито у сврхе сексуалног насиља и проституције, просјачења и другог непримјереног искоришћавања и злоупотреба. Поред већ набројаних надлежних субјеката, за провођење ове мјере задужује се и Вијеће за дјецу БиХ које у том циљу треба успоставити и развијати сарадњу са УНИЦЕФ-ом и другим међународним организацијама из ове области, те Уред државног координатора за спречавање трговине људима и илегалне имиграције. У имплементацију ових мјера треба кренути одмах, не чекајући доношење неких посебних планова акције, тим прије што се те мјере не могу реализовати једнократно, него су ствар дуготрајног процеса.

14. Недискриминација Рома и подизање свијести о неопходности инклузије Рома у све социјалне процесе у БиХ

Ово поглавље представља неку врсту супститута, замјене за закључна разматрања. У њему се апострофира вриједност и императив недискриминације као једног од основних људских права којег санкционише и Устав БиХ. Дакле, обавеза је власти у БиХ, на свим нивоима њеног организовања, да перманентно и оптимално проводе мјере и активности које за циљ имају и које ће резултовати смањењем дискриминације припадника ромске националне мањине у БиХ у јавном и свакодневном животу, до њеног коначног елиминисања као политички и социјално непривлачивог односа спрам Рома. Да ли се овим исказом, макар и посредно, признаје

да дискриминације припадника ромске националне мањине у БиХ ипак има? Да! Али, као што је више пута до сада потврђено, та дискриминација није планирана, није нешто "с предумишљајем", није организована, систематска, није ствар државе, њених институција и органа, политике коју они проводе, није дакле легална нити легализована, него је углавном посљедица неразумијевања појединаца, памањкања образовања и неспособљености службеника у администрацији и појединим другим јавним службама које пружају услуге грађанима, недостатка финансијских средстава која стоје на располагању државним органима за задовољавање појединих потреба припадника ромске националне мањине, те спорадичног и несвјесног робовања стереотипима и предрасудама кад су посриједи Роми. Другим ријечима, дискриминација и сегрегација припадника ромске националне мањине најчешће и није видљива на први поглед па ју због тога представници власти, односно припадници конститутивних народа или, пак, представници медија информисања увијек и непрепознају, него се за њу сазна тек кад реагују они на које се она односи, које погађа, тј. дискриминише, а то су Роми. Због тога друштвена акција и политички потези усмјерени ка искорјењивању дискриминације, односно смањењу етничке дистанце и предрасуда спрам Рома и ублажавању негативних посљедица стереотипа и сегрегације коју понекад трпе и није једноставна и једнозначна. Напротив!

Шта је најбоља брана предрасудама и етничкој дистанци спрам ромске националне мањине? Нема сумње, то је пуна инклузија припадника ромске националне мањине у све токове друштвеног, политичког, културног, економског, образовног, спортског итд. живота друштва у којем живе. Претпоставка отпочињања тог процеса јесте испуњавање услова наведених у претходним поглављима. То значи да је генерални услов еманципације припадника ромске националне мањине, превазилажење етничке дистанце спрам њих и елиминисање дискриминације којој су повремено и понегдје изложени Роми у БиХ, реализовање Стратегије БиХ за рјешавање проблема Рома. А она ће се, опет, брже, једноставније и ефикасније реализовати само уколико то буде обавеза свих: државних институција и органа, невладиних организација нарочито ромских медија информисања и осталих субјеката који обликују јавно мнијење. На неки начин круг се затвара. Тачно: нема значајнијег побољшања социјалног положаја припадника ромске националне мањине док се не промијени укупна друштвена свијест и уважи фактицитет о постојању ромских заједница у БиХ, са свим њиховим специфичностима и потребама њихових припадника, док им се не признају, гарантују и почну ефикасно штитити сва људска права која имају као припадници мањинске националне заједнице. А то је обавеза која се не може реализовати за мјесец или годину дана, па макар и не било њеног јавног или скривеног оспоравања. Њено испуњење је ствар процеса, ствар нарастања и сазријевања друштвене свијести о равноправности народа и грађана без било какве дискриминације по основи расне, етничке, вјерске, полне, старосне, политичке, идеолошке, географске или друге какве припадности, односно поријекла. Државна власт, ма како била организована, мора ово гарантовати својим грађанима. Савјет министара БиХ, као највиша извршна власт у БиХ, потпуно је свјестан овог императива, своје улоге и одговорности и због тога овако децентно и прилази обавези доношења и реализовања Стратегије БиХ за рјешавање проблема Рома.

Такође, Савјет министара БиХ је свјестан да се овај стратешки документ у пуној мјери неће моћи имплементирати сам од себе, нити само због тога што је добро написан или, пак, зато што су у њему наведене све области и побројане све мјере које треба предузимати, па чак ни уколико буде осмишљена и проведена добра кампања у његову корист. Другим ријечима, саставни, комплементарни "дио" имплементације ове Стратегије јесте и сам мониторинг, надгледање њеног спровођења. Осим институција, органа и других субјеката који су већ поменути и именовани као монитори у процесу имплементације Стратегије, Савјет министара БиХ као најважније и најодговорније субјекте за мониторинг спровођења Стратегије БиХ за рјешавање проблема Рома именује Министарство за људска права и избјеглице БиХ, Одбор за Роме при Савјету министара БиХ и Вијеће националних мањина Парламентарне скупштине БиХ, и тражи од њих да, свако за себе, најмање једном годишње обаве детаљан мониторинг спровођења стратегије и о томе га у писменој форми извјесте. Наравно, ово не амнестира било коју другу институцију, орган или НВО у БиХ од обавезе и одговорности имплементације Стратегије и надгледања исте у домену њихових компетенција.

СМ БиХ број 164/05
21. јула 2005. године
Сарајево

Предсједавајући
Савјета министара БиХ
Аднан Терзић, с. р.